

V prostředí filosoficky hledající demokratické opozice proti komunistické totalitní diktatuře v Československu první poloviny sedmdesátých let se v myšlení českého filosofa Jana Patočky zrodilo vysoce originální pojetí filosofie politiky.

Myšlenka o politickém, státním celku jako přirozeném původním světě občanského života, jenž vytváří rozhodující půdu smyslu existence lidských individuí a jejich domácností, se vůbec poprvé objevila v řeckém kulturně-civilizačním okruhu, kde odpovídala sdílené zkušenosti, a záhy proto rovněž dospěla k výslovné filosofické artikulaci.¹ Posuzujeme-li z uvedeného zorného úhlu pozdní zcela zásadní úvahy Jana Patočky o vzniku řecké filosofie z politiky, filosofickém ukotvení smyslu existence života politického a o filosoficko-politickém smyslu nejzazší možnosti, jak ze sebe sama utvářet individuální přirozený svět, je zřejmé, že jejich autor rozvádí a precizuje jedno z původních kruciálních témat filosofického myšlení. Tísňivá situace obnovy soustavně eliminovaného svobodného občanského prostoru komunistickou totalitní diktaturou v období vzniku Patočkovy konečné formulace tématu filosofie politiky v sedmdesátých letech jej tehdy vedla k vytříbené formulační jednoznačnosti a vyhraněnosti, adekvátně uchopující *vlastní podstatu vztahu mezi přirozeným světem lidského života, filosofií a politikou*. Její věcnou naléhavost proto nelze nikterak relativizovat značně dramatickými, totalitními dobovými okolnostmi jejího vzniku.

Patočkův pozoruhodný a zcela zásadní filosofický výklad genetické soupatřičnosti filosofie a politiky v *Kacířských esejích o filosofii dějin* jako kontinua dvou na sebe navazujících událostí, a to odkrytí a uchopení dvou nových, na sebe navazujících lidských možností řeckým civilizačním vzmachem jako možnosti politiky a filosofie v tomto návazném sledu, má určitý předobraz v upozornění Wernera Jägera na významnou podobnost mezi Solónovou

---

1 Srov. Aristotelés, *Politika* I, 1243a, ř. 19–29, s. 52–53.

Eunomií a o něco pozdějšími Anaximandrovými formulacemi, zachovanými ve zlomcích A9 a B1.²

Patočkovo zobecňující pojetí bytostného sepětí obou tehdy odkrytých nových lidských možností se výslovně odvolává na interpretaci pasáže Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*, rozlišující tři základní možnosti svobodného lidského života (požívačnost, život politický a život filosofický)³ u Hannah Arendtové.⁴ Sílu myslitelčiny interpretace Aristotelova rozvrhu možností lidského života Patočka spatřuje v důrazu na fenomén politického života jako na vymanění z „životního soukromí s jeho vázaností k sebespotřebě života“, jež způsobuje, že „politický život je tím, co člověka pojednou staví před možnost celku života a života v celku, filosofický život se ujímá na tomto kmeni a rozvádí to, co je v něm zavinuto, uzavřeno“.⁵

Patočka ve výkladovém přístupu Arendtové k Aristotelovi spatřuje zásadní podnět k filosofickému odvození počátku dějin ve vlastním, silném původním smyslu slova, *západního světa a světových dějin vůbec*: „[...] dějiny jsou tam, kde se život stává svobodným a celým, kde buduje uvědoměle prostor pro rovněž takový svobodný, pouhou akceptací se nevyčerpávající život, a kde v důsledku otřesení ‚malého‘ životního smyslu, který akceptace v sobě nese, se odhodlává k novým pokusům osmyslit se sám ve světle toho, jak se mu ukazuje bytí světa, do něhož je postaven“.⁶ Patočkova filosofie dějin tedy spočívá v takto uchopené filosofii politiky, kdy Jan Patočka přesněji fenomenologicky vymezuje, důrazně zobecňuje, a tak *radikálně interpretačně prohlubuje* výklad Aristotelova rozvrhu života politického a filosofického, jak jej podala Hannah Arendtová.

Patočka totiž výslovně dospívá ke zjištění, že soupatříčnost západního ducha a světových dějin znamená, že „jsou spjaty ve svém vzniku: [...] je to otřes života pouze akceptovaného a jeho jistot, spolu s tím nových možností života v této otřesenosti, tj. filosofie. Tím však, že filosofie a duch polis spolu úzce souvisí tak, že duch polis posléze přežívá ustavičně v podobě filosofie, má toto partikulární dění, vznik polis, univerzální význam.“⁷ Univerzálním důsledkem a významem řeckého objevu politiky, života politického jako nové lidské možnosti je tedy duch západu vyjádřený v následném, návazně souvisejícím objevu lidské možnosti filosofie, života filosofického.

---

2 Srov. Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I*, Berlin 1959, s. 187–189, 192–201, 216–220.

3 Srov. Aristotelés, *Etika Nikomachova*, ř. 1095b–1096, s. 5–6.

4 Srov. Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago 1958, passim; Jan Patočka, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha 1990, s. 54–55.

5 Srov. tamtéž, s. 55.

6 Tamtéž.

7 Tamtéž, s. 55–56.

Jan Patočka svou radikální interpretaci řeckého objevu politiky jako nové lidské možnosti rovněž opírá o výklad prafilosofických poznatků, jež odkryl Hérakleitos. A má v první řadě na mysli Hérakleitem zmiňovaný božský zákon, jímž jako tím, co je společné, jsou živeny všechny lidské zákony.⁸ Jak Patočka zjišťuje, tím společným je POLEMOS – svár jako *společný základ politiky*, jenž „spojuje soupeřící strany, nejenže stojí nad nimi, nýbrž v něm jsou zajedno. V něm se vytváří jedna, jednotná moc a vůle, z něho jediného rostou všechny zákony a ústavy, ať jakkoli rozdílné.“⁹ Svou povahou zákonodárný fenomén a princip občanského, politického sváru je právě touto svou povahou, podstatou, jak Patočka upozorňuje, věděním, racionalitou, a to v silném, radikálním smyslu slova, tedy věděním jako *myšlením, nahlédnutím filosofickým*. Je tomu tak proto, že „jedině v tomto tonifikujícím sporu je život, který opravdu vidí do povahy věcí“.¹⁰ Takto Patočka vykládá Hérakleitovo trojí souběžné a souznačné určení toho, co je *společné* jako POLEMOS,¹¹ FRONÉSIS¹² a jako jeden božský zákon.¹³

Odtud Patočka pro souvislost politiky a filosofie oprávněně vyvozuje, že v díle filosofa se shromažďuje určení svobodného občanského, tj. politického života a zároveň osvětluje příslušný Hérakleitův výrok. Největší ctností je tedy filosofická moudrost, jež říká, „co je odhaleno“ a dělá to, „čemu je tak porozuměno v jeho bytostné povaze“.¹⁴ To znamená, že *filosofie a politika jsou bytostně neodlučitelné fenomény*. Nestačí totiž jen říkat, co je odhaleno, nýbrž i takto bytostně poznané a řečené důsledně činit. Jan Patočka tak v Hérakleitovi implicitně vykazuje zcela zásadní nezbytnost cesty platónského návratu do jeskyně jako přirozeného důsledku filosofického poznání v podobě veřejného občanského jednání.

A nejen to, nejde totiž jen o nezbytnost spravedlivého jednání, jež je v Platónově líčení filosofickou osvětou dosud nemoudrých. Samotná zkušenost s tím, co je všemu společné, jak to vyjadřuje filosofie, je totiž v Patočkově důsledném nahlédnutí možná jen v podobě jednání v časoprostoru politiky jako svobody: „S tímto jedním moudrým se však setkává člověk jen tehdy, když sám jedná, koná své činy v tom povětří svobody, které dává zákon obce,

---

8 Srov. Hermann Diels – Walter Kranz (eds.), *Die Fragmente der Vorsokratiker* I, Berlin 1966, Hérakleitos, B 114, s. 78; Patočka, *Kacířské eseje*, s. 56.

9 Patočka, *Kacířské eseje*, s. 56.

10 Tamtéž.

11 Srov. Diels – Kranz (eds.), *Die Fragmente* I, Hérakleitos, B 80, s. 73–74.

12 Srov. tamtéž, Hérakleitos, B 113, s. 78.

13 Srov. tamtéž, Hérakleitos, B 114, s. 78.

14 Srov. Patočka, *Kacířské eseje*, s. 57; Diels – Kranz (eds.), *Die Fragmente* I, Hérakleitos, B 112, s. 77.

který se vyživil z jednoho božského, jehož jméno je POLEMOS.¹⁵ Takové jsou závěry, které Patočka vyvozuje z nahlédnutí, jež u Hérakleita zřetelně ukazuje, že POLEMOS nejen vytváří obec, nýbrž je zároveň pranahlédnutím, „které umožňuje filosofii“.¹⁶ Patočkou výslovně obnovené zakládající nahlédnutí Západu, jež je nahlédnutím principiálně dvojediné nové lidské možnosti fenoménů politiky a filosofie jako bytostně spjatých výrazů jednoho božského zákona, takto s výslovným odvoláním na Hérakleitovo myšlení obrací pozornost na světodějný význam tehdy vzniklého, zcela nového přirozeného světa člověka, na „nový způsob bytí člověka – možná ten jediný, který v bouři světa poskytuje naději: jednotu otrěsených, ale neohrožených.“

Tak Hérakleitos spatřuje jednotu a společný původ obce a filosofie.¹⁷

Politikou a filosofií ustavený lidský přirozený svět svobody par excellence je v Patočkově nahlédnutí *počátkem dějin*. Dějiny ve vlastním smyslu tohoto slova tedy mohou podle Patočkova zjištění vzniknout jedině působením ARETÉ, jež je „výtečností člověka, který nežije již pouze pro život, buduje prostor pro své uplatnění tak, že vidí do povahy věcí a jedná ve shodě s ní“.¹⁸ Lidské uplatnění podle nahlédnutí povahy jsoucna a v souladu s ní je výstavbou státu (obce) podle zákona univerza. Tím je POLEMOS. Žít přirozený svět uskutečňování ARETÉ, ale právě tak znamená, že člověk „říká to, co spatřuje jako odhalující se [jemu coby – MB] svobodnému, nekrytému a neohroženému člověku (filosofie)“.¹⁹ Touto událostí soupatřičného zrodu politiky a filosofie končí, jak Patočka výslovně podotýká, předdějinný život a začínají *dějiny*.²⁰

Tak se v pohybu ukazuje, rozkrývá a bytostně nekryté vydává všanc okolí i sobě nový, a to *dějinný svět politicko-filosofického rázu, svět jako přirozený svět života nahlédnutí a jemu odpovídajícího jednání, tedy přirozený svět svobody*. Patočkova filosofie jako fenomenologická ontologie se tím výslovně stává *ontologií přirozeného světa dějinnosti, jež vzniká genetickou návazností objeveného fenoménu politiky a filosofie. Člověk se tak ukazuje, a tedy realizuje jako výslovný ontologický element univerza*. U zrodu tohoto radikálního obratu lidství pak v Patočkově nahlédnutí zřetelně stojí objev fenoménu politiky jako nové lidské možnosti. Tuto zjevně klíčovou skutečnost a souvislost přesvědčivě dokládá ústřední postavení fenoménu práva a spravedlnosti v myšlení řeckých profilosofů.²¹

---

15 Patočka, *Kacířské eseje*, s. 57.

16 Srov. tamtéž.

17 Tamtéž, s. 57–58.

18 Tamtéž, s. 58.

19 Tamtéž.

20 Srov. tamtéž.

21 Srov. např. Diels – Kranz (eds.), *Die Fragmente I*, Anaximandros, A9 a B 1, s. 13; Hérakleitos, B 28, B 80, B 23, B 102, B 94, s. 66, 73–74, 66, 76 a 75; Parmenides, B 1, s. 113–115.